

dr hab. Sylwiusz Retowski,
prof. Uniwersytetu SWPS
Uniwersytet SWPS
Wydział Psychologii w Sopocie

Recenzja pracy doktorskiej Martyny Wojtaś

pt. „Obszary zależności wartości Ja oraz pozytywne i negatywne postawy wobec pracy a dobrostan i efektywność pracownika”

Promotor: dr hab. Anna Zawadzka, prof. UG

Promotor pomocniczy: dr Dorota Godlewska - Werner

Recenzowana rozprawa doktorska liczy 229 stron, w tym 198 stron testu bez bibliografii i załączników. Składa się na nią cykl pięciu badań (badania walidacyjnego, dwóch badań poprzecznych oraz dwóch badań eksperymentalnych), poprzedzonych wstępem teoretycznym (3 rozdziały).

Rozprawa jest starannie przygotowanym opracowaniem, w którym mgr Martyna Wojtaś podjęła próbę wyjaśnienia, w jakim stopniu dobrostan i efektywność pracownika zależą od jego postaw wobec pracy oraz wewnętrznych i zewnętrznych obszarów zależności wartości Ja. Autorka testowała autorski model badawczy, w którym postawiła sześć pytań badawczych weryfikowanych w kolejnych częściach dysertacji:

- 1) Jakie związki występują między pozytywną i negatywną postawą wobec pracy a dobrostanem w perspektywie hedonistycznej i eudajmonistycznej?
- 2) Jakie związki występują między wewnętrznymi i zewnętrznymi obszarami zależności wartości Ja postawą wobec pracy a dobrostanem w perspektywie hedonistycznej i eudajmonistycznej?
- 3) Czy postawy wobec pracy i obszary zależności wartości Ja wiążą się z dobrostanem wchodząc ze sobą w interakcje?
- 4) Jakie związki występują między pozytywną i negatywną postawą wobec pracy a efektywnością pracy?

- 5) Jakie związki występują między wewnętrznymi i zewnętrznymi obszarami zależności wartości Ja a efektywnością pracy?
- 6) Czy postawy wobec pracy i obszary zależności wartości Ja wiążą się z efektywnością pracy wchodząc ze sobą w interakcje?

Odpowiednio do każdego pytania badawczego postawiła hipotezy na różnym poziomie szczegółowości.

Ocena rozprawy doktorskiej

Swoją ocenę rozpocznę od opisanie tych elementów pracy, które uważam za zalety. W mojej ocenie są to:

1. Wykonanie serii pięciu badań, które w sposób spójny weryfikować miały postawione pytania badawcze, uważam za ponadstandardowy wysiłek Badaczki. Praca ta najprawdopodobniej wykonana została samodzielnie, gdyż nie znalazłem wzmianki o ewentualnych grantach, które umożliwiłyby wynajęcie pomocników badacza. Szczególnie godne uwagi jest włączenie do projektu badań eksperymentalnych.
2. Dobre osadzenie badań w literaturze naukowej. Wprowadzenie teoretyczne czyta się dobrze, stylistycznie i treściowo spełnia wymagania tekstu naukowego. Zdarzają się w tej części pracy drobne błędy stylistyczne, ale występują one raczej okazjonalnie. O pewnych wadach części teoretycznej wspomnę w dalszej części recenzji.
3. Ogólna staranność edytorska. Biorąc pod uwagę obszerność tej dysertacji, znalazłem relatywnie niewiele drobnych błędów. Tabele statystyczne są dobrze przygotowane, tylko w nielicznych miejscach pojawiają się drobne błędy. Zwraca uwagę bardzo klarowny opis badanych zmiennych wraz z użytymi wskaźnikami w rozdziale 4 oraz zbierająca wyniki tabela 38.
4. Ogólnie podoba mi się podrozdział dotyczący ograniczeń przeprowadzonych badań. Myślę, że Doktorantka jest świadoma większości zasygnalizowanych przeze mnie problemów metodologicznych i interpretacyjnych. O pewnych ograniczeniach doboru próby i analizy danych wspomnę w dalszej części recenzji.

Jednocześnie w pracy znalazłem również kilka elementów, które uważam za dyskusyjne.

1. Mam kłopot z uzasadnieniem teoretycznym, prezentacją wyników oraz interpretacją wyników analiz interakcyjnych wykonanych przez Doktorantkę. Zwróciłem uwagę na hipotezy dotyczące interakcji mierzonych zmiennych niezależnych (postawy wobec pracy x obszary zależności wartości Ja). Niestety nie znalazłem wystarczającego uzasadnienia teoretycznego, dlaczego właściwie Doktorantka spodziewa się efektu interakcyjnego oraz na czym ten efekt ma polegać. Efekty interakcyjne przyjmują różne formy, i czasami na podstawie teorii, bądź istniejących już wyników badań można przewidzieć ich formę. Nietypowe wydaje mi się sformułowanie hipotez dotyczących interakcji, np. „*interakcja postaw wobec pracy i obszarów zależności wartości Ja moderuje ich związek z dobrostanem*”. Wydaje się, że to nie interakcja coś moderuje, lecz raczej któraś z wybranych zmiennych niezależnych moderuje efekt drugiej zmiennej. W pierwszym badaniu korelacyjnym nie ma kłopotu, gdyż na 11 analiz interakcyjnych ani jedna nie jest istotna. Wniosek jest jednoznaczny. W drugim badaniu korelacyjnym, na 32 przeprowadzone analizy dotyczące dobrostanu, jedynie 7 okazało się istotnych statystycznie. Niestety w ani jednym przypadku nie wykonano graficznej interpretacji tych interakcji. Nie wiemy zatem, w jaki sposób te interakcje interpretować. Wydaje się, że konkluzja Doktorantki dotycząca Hipotezy 3 (*Interakcja postaw wobec pracy i obszarów zależności wartości Ja moderuje ich związek z dobrostanem została potwierdzona* - s. 153) jest zdecydowanie na wyrost. Na dodatek nie wiemy, na czym polegają te interakcje. Inny problem dotyczy interpretacji hipotezy 6. Z czterech wykonanych analiz, dwie okazały się istotne (patrz tabela 36 oraz 37), natomiast Autorka konkluduje „Interakcja ...nie została potwierdzona” – s. 154. Nie podejmuje też próby interpretacji uzyskanych dwóch interakcji za pomocą rysunku. Brak precyzyjnej analizy efektów interakcyjnych uzyskanych w drugim badaniu korelacyjnym ma również dalsze konsekwencje. Jeżeli przyjąć, że przeprowadzone badania korelacyjne i eksperymentalne stanowią spójną serię badań, to pojawia się pytanie, dlaczego Doktorantka zdecydowała, aby poszukiwanie efektów interakcyjnych kontynuować w badaniach eksperymentalnych?

2. Dostrzegam pewien problem metodologiczny związany z brakiem grupy kontrolnej przy manipulacji postawą wobec pracy (przymus pracy vs zadowolenie) w obydwu

badaniach eksperymentalnych. W rezultacie Autorka nie jest w stanie stwierdzić, z czego wynikają różnice pomiędzy dwoma warunkami. Na przykład analiza wyników zaprezentowanych na rysunku 10 nie pozwala stwierdzić, czy to aktywizacja przymusu powoduje wydłużenie czasu przeznaczanego na pracę, czy też aktywizacja zadowolenia obniża ten czas. Podobny problem występuje w przypadku drugiej miary efektywności, tj. liczebności osób, które ukończyły vs nie ukończyły zadanie (rys. 11). Dodanie grupy kontrolnej wzbogaca możliwości interpretacji badań eksperymentalnych, co zostało wykazane w cytowanym przez Doktorantkę artykule Strużyńskiej – Kujalowicz oraz Wojciszke (2007). Można jedynie przypuszczać, że wykonanie dwóch prostszych eksperymentów (każdy dla jednej zmiennej niezależnej wraz z grupą kontrolną) zdecydowanie ułatwiłoby interpretację uzyskanych wyników.

3. W drugim badaniu eksperymentalnym zabrakło mi ilustracji wyników, które ukazywały zależność pomiędzy wartościami a liczebnością osób kończących/niekończących zadanie. Wiem, że różnice były nieistotne, ale jednak dla pełnego obrazu przydałby się ten dodatkowy wykres. Mam również wątpliwości dotyczące interpretacji uzyskanych wyników (hipoteza 4.1b, s. 180). W sytuacji, w której jeden wskaźnik (ukończenie zleconego zadania) potwierdza hipotezę (rysunek 11), a drugi wskaźnik prowadzi do dokładnie odwrotnych konkluzji (aktywizacja zadowolenia prowadzi do uzyskania krótszego czasu pracy niż aktywizacji przymusu) nie uprawniona wydaje się konkluzja, że „pozytywna postawa wpływa dodatnio na efektywność pracy” – s. 180.

4. Ostatnia część pracy, tj. Ogólna dyskusja i podsumowanie wyników badań własnych jest w większości poprawna. Czasami jednak pojawiają się wnioski nieco na wyrost. Jak już wspomniałem wcześniej brak grupy kontrolnej przy aktywizacji przymusu/zadowolenia uniemożliwia wyciąganie prostych konkluzji dotyczących wzrostu bądź obniżenia nasilenia zmiennych zależnych. Zabrakło mi także pogłębionego komentarza do wyników przeciwnych do postawionych hipotez (aktywizacja rywalizacji podwyższa zadowolenie z życia, s. 184). Moim zdaniem przydałaby się jasna konkluzja dotycząca interakcyjnego związku postaw i obszarów zależności Ja z dobrostanem w pracy. Jeżeli tylko w jednym z czterech badań pojawiły się nieliczne efekty interakcyjne, to konkluzja powinna być dosyć jednoznaczna: Postawy wobec

pracy i obszary zależności wartości ja nie wchodzą ze sobą w zależności interakcyjne, lecz działają na dobrostan raczej niezależnie od siebie.

5. Na koniec chciałem zwrócić uwagę na jeszcze jeden problem metodologiczny, który może mieć znaczenie przy ewentualnej publikacji wyników badań. Dotyczy on szacowania wielkości próby w badaniach eksperymentalnych. Jak wiadomo w ostatnich kilkunastu latach podejście psychologów do wielkości próby stało się zdecydowanie bardziej konserwatywne. Doktorantka nie zasygnalizowała tego problemu w podsumowaniu badań. Czy w jakikolwiek sposób oszacowana została wielkość próby potrzebnej do wyciągnięcia uzasadnionych wniosków w przypadku przewidywanej interakcji zmiennych niezależnych? Doktorantka pomimo dosyć zniechęcających wyników badań korelacyjnych podjęła próbę weryfikacji hipotezy o interakcyjnym działaniu postaw i obszarów zależności ja w badaniach eksperymentalnych. Nie chcę wchodzić w szczegóły, bo jest to dosyć złożona tematyka. Biorąc jednak pod uwagę ilość zbadanych osób w badaniach eksperymentalnych, wydaje się ona zdecydowanie zbyt niska, aby wyciągać wnioski z tak złożonych analiz.

Oprócz opisanych powyżej wątpliwości zauważyłem jeszcze kilka drobiazgów, które o sygnalizuję poniżej:

1. W rozdziale I (s. 14, 16) Autorka próbowała odpowiedzieć na pytanie „dlaczego człowiek pracuje”. W cytowanej literaturze zabrakło mi odwołania się do klasycznej teorii funkcjonalnej Marie Jahody (1982).

2. W opisie badanych prób, Doktorantka kilkakrotnie stwierdza, że „dobór próby miał charakter losowy” (s. 91, s. 92, s. 118). Jest to dosyć rzadko spotykane w badaniach psychologicznych, gdyż nie jest łatwo tak zorganizować badanie, aby losowo dobierać osoby badane. Czy można by uzyskać więcej informacji na temat doboru próby?

3. Zabrakło w bibliografii artykułu Doktorantki z 2018 roku.

4. Skala użyta na rysunku 5 wydaje się nieadekwatna. Pomiar zmiennej zależnej (efektywność) dokonany był na skali od 1 do 10. Skala na rysunku obejmuje jedynie

wartości pomiędzy 5,50 a 7,00, wskutek czego można odnieść wrażenie o silnych efektach interakcyjnych. Efekty te są nieistotne.

Konkluzje końcowe

Konkludując, wprowadzicie praca ma pewne mankamenty, jednak zalety przeważają, stąd też moja ostateczna konkluzja jest pozytywna. Moim zdaniem projekt p. Martynty Wojtaś zaplanowany został bardzo ambitnie. Zaskakuje pozytywnie ilość kontrolowanych wskaźników w badaniach poprzecznych. Czasami jednak analiza danych bądź ich interpretacja pozostawiają pewien niedosyt. Za dwa główne mankamenty pracy uważam: po pierwsze, problem z uzasadnieniem teoretycznym, prezentacją i interpretacją efektów interakcyjnych uzyskanych w badaniach korelacyjnych; po drugie, niejasne powody, dla których Doktorantka tak zaplanowała obydwie badania eksperymentalne, aby nadal poszukiwać interakcyjnych efektów zmiennych niezależnych.

Jednocześnie uważam, że Doktorantka podjęła ciekawy problem badawczy oraz starała się go adekwatnie rozwiązać stosując zróżnicowane techniki badawcze. Wyniki przeprowadzonych badań na pewno rozszerzyły naszą wiedzę na temat związków obszarów zależności wartości Ja oraz postaw wobec pracy z dobrostanem i efektywnością pracowników. Dysertacja została przygotowana starannie. Doktorantka wykazała w dyskusji wyników, że potrafi wyciągać wnioski z przeprowadzonych badań, jest świadoma również większości czynników, które stanowią o ich ograniczeniu.

W oparciu o przedstawione wyżej uwagi stwierdzam, że praca Martynty Wojtaś „Obszary zależności wartości Ja oraz pozytywne i negatywne postawy wobec pracy a dobrostan i efektywność pracownika” spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie Autorki do publicznej obrony.

Sopot, 12.09.2023

Sylwiusz Retowski